

Liudmyla Belinska, Natalia Danylykha*Ivan Franko National University of Lviv (Lviv, Ukraine)***Konstantin Navrotskyi: about the reasons of communication with Ivan Franko**

The article deals with the primary socialization, that takes the beginning in the family environment of the Galician Greek Catholic clergy from the second half of the XIX century. Proper home upbringing, thorough principles of mutual ethical attitude within the family, brotherly love and mutual assistance of Fr. Andriy Navrotskyi's children allowed to preserve the scientific, journalistic, and cultural heritage of Volodymyr Navrotskyi. The purpose of the article is to represent the method of Ivan Franko's searching for the intellectual work of V. Navrotskyi, the main part of whose works is preserved thanks to the family communicative memory, sister Olesya and brother Konstantin Navrotskyi. I. Franko noticed in time the talent and scientific foresight of the ethnographer, economist and public figure, that lived only 35 years. The writer carefully and selflessly collected materials and publications of V. Navrotskyi, whom he valued for his extraordinary intelligence, analytical approach to work and literary talent. The work was hampered by the fact that Volodymyr Navrotskyi's scientific, journalistic, and literary work was scattered among different people, and Franko had to collect it in the police archives, where V. Navrotskyi's materials confiscated after the revision in Ryashiv were kept, and in family archives. Shortly after the death of V. Navrotskyi, Franko collected his scientific heritage, preserved it and partially published it. The family that kept the scientist's archive greatly helped Ivan Franko to bring together V. Navrotskyi's works. In particular, the younger brother Konstantyn Navrotskyi, who took the archive of Volodymyr from Ryashiv to Golgocha and even to the place of his destination after graduating from the university in Bosnia. As a result of I. Franko's epistolary communication with K. Navrotskyi, the collection of ethnographic materials was completed and published in the «Ethnographic Collection». I. Franko's dream - to publish V. Navrotskyi's economic works - was realized 120 years later by a professor of Ivan Franko National University of Lviv Stepan Zlupko, who published the economic works of V. Navrotskyi.

Keywords: family, cultural heritage, Ivan Franko, Konstantyn Navrotskyi, Volodymyr Navrotskyi

Людмила Белінська, Наталія Данилиха*Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів, Україна)***Костянтин Навроцький: до причин спілкування з Іваном Франком**

У статті йдеться про первинну соціалізацію, закладену у родинному оточенні галицького греко-католицького духовенства з другої половини XIX ст. Правильне домашнє виховання, ґрунтовні засади взаємного етичного ставлення у межах родини, братерська любов і взаємодопомога дітей о. Андрія Навроцького дозволили зберегти наукову, публіцистичну, культурну спадщину Володимира Навроцького. Метою статті є репрезентація методики пошуку Іваном Франком інтелектуального доробку В. Навроцького, основна частина праць якого збережена завдяки родинній комунікативній пам'яті, сестрі Олесі і братові Костянтину Навроцьким. І. Франко вчасно зауважив талант і наукову далекоглядність етнографа, економіста та громадського діяча, який прожив всього 35 років. Письменник ретельно і самовіддано збирав матеріали та публікації В. Навроцького, якого цінував за непересічний розум, аналітичний підхід до праці і літературний талант. Утруднювало працю те, що науковий, публіцистичний, літературний доробок Володимира Навроцького виявився розкиданий по різних людях і Франкові його довелося збирати від поліцейського архіву, де зберігали конфісковані після ревізії у Ряшеві матеріали В. Навроцького, до родинних архівів. Невдовзі після смерті В. Навроцького, Франко зібрав науковий доробок, зберіг та частково його опублікував. Зібрати праці В. Навроцького Іванові Франку у великій мірі допомогла родина, яка зберігала архів науковця. Зокрема молодший брат Костянтин Навроцький, який вивіз архів Володимира з Ряшева до Голгіч та навіть до місця свого призначення після університету у Боснії.

В результаті епістолярного спілкування І. Франка з К. Навроцьким було довершено збір етнографічних матеріалів та видано у «Етнографічному збірнику». Мрію І. Франка – видати економічні праці В. Навроцького – здійснив через 120 років професор Львівського національного університету ім. І. Франка Степан Злупко, який опублікував економічні праці В. Навроцького.

Ключові слова: родина, культурна спадщина, Іван Франко, Костянтин Навроцький, Володимир Навроцький

Постановка проблеми. Розбудова українського громадянського суспільства у Галичині наприкінці XIX ст. розпочалася у родинях греко-католицького духовенства шляхетського походження. Статус шляхтича трансформувався у статус греко-католицького пароха і галицькі села заповнили випускники Львівської греко-католицької духовної семінарії, для яких релігія і родина стали найбільшою цінністю. Дітей народжувалося багато, батьки ретельно займалися їхнім вихованням, у тому числі й національним, що дало у наступних поколіннях появу нового покоління духовної і світської свідомої української інтелігенції.

Сьогодні є **актуальною** потреба у дослідженнях наукової, культурної спадщини авторства українських інтелектуалів кін. XIX ст. шляхетського походження. Її усвідомив і розпочав ще Іван Франко, який ретельно збирав матеріали Володимира Навроцького (1847–1882), який помер у 35 років у «галицькому Сибіру», в Ряшеві, який так називали через надто несприятливий клімат. **Наукова новизна** праці полягає у тому, щоб донести до широкого загалу маловідомі архівні документи про листування І. Франка та К. Навроцького, результатом якого стала публікація творів Володимира Навроцького і збереження його наукової спадщини.

Метою статті є репрезентація методики пошуку інтелектуального доробку В. Навроцького, основна частина праць якого збереглася завдяки родинній комунікативній пам'яті, сестрі Олесі і братові Костянтину Навроцьким.

У статті використана наукова література, присвячена родинній пам'яті, культури, традиції, міжпоколіннєвого діалогу, комунікативного значення наративних розповідей у межах кількох поколінь Серед проаналізованих праць виділяються наукові доробки А. Ерлла (Erll and Nünning, 2004), Г. Вецлера (Welzer, 2005), Ю. Екаріуса (Ecarius, 1998; Ecarius, 2002), С. Баадера, К. Группе (Baader et al., 2013).

Надважливою для шляхетських кіл була тема культурної пам'яті, які плекали спогади про своє походження, предків. Тему культурної пам'яті шляхти у своїх дослідженнях піднімають такі науковці О. Г. Оексле та В. Паравічіні (Oexle, & Paravicini, 1997), О. Г. Оексле (Oexle, 1995).

Українська родина для традиційної української культури завжди становила глобальну цінність. Виховання розвивалося у багатогранному культурному дискурсі, де основою була турбота про рідних. Для греко-католицького духовенства Галичини родинна культура складала крім приватного й суспільний мікрокосмос, де репродуковалося соціальне,

національне та громадянське виховання. Саме така культурна і родинна пам'ять Навроцьких, зокрема, Костянтина Навроцького, дозволила І. Франкові реконструювати праці Володимира Навроцького. Наукова новизна праці полягає у тому, щоб донести до широкого загалу маловідомі архівні документи про листування І. Франка та К. Навроцького, результатом якого стала публікація творів Володимира Навроцького і збереження його наукової спадщини.

Костянтин Навроцький не надто відомий у громадсько-політичних колах Галичини, але він прислужився українству тим, що зберіг матеріали досліджень свого старшого брата Володимира Навроцького і передав їх Іванові Франку. Поважний науковий доробок В. Навроцького письменник гідно оцінив і опублікував у «Етнографічному збірнику».

І. Франко добре знав родину о. Андрія Навроцького, яка становила потужний генетичний вузол, що дала українству багатьох патріотів та громадсько-культурних діячів. Кількість греко-католицьких родин шляхетського походження у Східній Галичині кінця XIX-поч. XX ст. зростала в міру того, як зростала кількість свідомих вихованців греко-католицьких духовних семінарій, що заповнили українські села.

Українська родина греко-католицького священника з другої половини XIX ст. розвивалася у багатогранному культурному сплаві, трансформації та динаміці. У Навроцьких родинна культура утворила суспільний простір, соціальний мікрокосмос, а через зв'язок із духовними та світськими суспільними структурами репродукувала соціальне виховання. Родина о. Андрія стала простором виховання національної ідентичності, яка формувалася у родинній інтеракції через динаміку, гетерогенність, духовні та мовні практики, розповіді про минуле, фольклор, шанування культурної спадщини та свідомого патріотизму. Священицька багатодітна родина розвивалася як культурна інституція з особливою приватною структурою, з акцентом на повагу до батьків та почуття взаємної турботи та допомоги братам та сестрам. У родинному вихованні о. Навроцького визріла чітка орієнтаційна матриця, яка перенеслася і в інші контексти діяльності наступних поколінь, сформувала їхній життєсвіт, культурну, національну та родинну пам'ять, меморіальні церемонії, духовні практики, громадське виховання. Родина і громадський вимір стали двома інституціями, де діти виховувалися, навчалися і соціалізувалися (Ecarius, 2013). Для дев'яти дітей о. Андрія це був визначальний простір зростання, орієнтації і

пошуку ідентичності, які впливають з поняття габітусу*.

У родині пароха с. Котузів, а згодом с. Голгочі, що на Тернопільщині, шляхетського походження, гербу «Слава», отця Андрія Навроцького народилося шість доньок та троє синів.

Найстаршою побачила світ донька Зиновія (1843–1909), яка вийшла заміж за пароха с. Криворівня о. Й. Бурачинського, приймала у «руських Атенах» цвіт українського письменства, збирала фольклор. Їй Іван Франко присвятив поему «Терен у нозі». Наступною була Олександра, заміж не вийшла, опікувалася батьками, допомагала виховувати молодших сестер і братів. Після неї народилася Текля, яка опанувала фах вчительки і працювала у Станіславі, педагог Костянтини Малицької. Четвертим 1847 р. у родині народився Володимир Навроцький (1847–1882), знаний статист, публіцист та етнограф, за ним сестра Павлина, Іванна (мати відомого громадського діяча Осипа «Юно» Навроцького), брат Василь Навроцький (1864–1943) (батько письменниці Марії Струтинської), брат Костянтин, наймолодшою у родині була Сидора Навроцька (1868–1952) (мати Омеляна, Василя, Дмитра, Марії та Цьопи Паліївих) (Белінська, 2012).

Між дітьми о. Андрія була велика різниця, найстарша сестра Зиновія була старша від наймолодшої на 25 років. Незважаючи на це, а також те, що брати з семирічного віку перебували поза домом, на навчанні, Навроцькі вирости дружною родиною, здатною широко турбуватися, допомагати, підтримувати один одного. Дім у Голгочах став родинним гніздом, куди з різних куточків писали діти листи. Їх залишали під скатертиною на столі, щоб кожен міг перечитати їх знову. Коли лист надходив від братів, його сестри переадресовували одна одній, щоб прочитали всі. Володимиром найбільше опікувалася сестра Олександра, а він, у свою чергу, дбав за молодшого брата Костянтина.

Більшість з дітей о. Андрія наприкінці XIX ст. були громадсько активними. Відповідно їхніми долями та напрацюваннями цікавився Іван Франко. Особливо на письменника справила враження публіцистика Володимира Навроцького, чиї праці він видав згодом у етнографічному збірнику. Щоб зібрати дані про талановитого етнографа, статиста, громадського діяча, І. Франко звертався по допомогу до рідні Навроцького. Найбільше інформації про

дитинство Володимира дала сестра Олеся. Епістолярна спадщина В. Навроцького, його листи до родини зберігаються в Інституті літератури ім. Т. Шевченка у відділі рукописів, фонд №3 (Івана Франка). Про життя у Ряшеві, куди В. Навроцького скерував польський уряд, І. Франку надав дані брат Костянтин, який служив у Боснії.

Костянтин Навроцький народився у с. Котузові на Тернопільщині. У родині його називали Котьо. Хлопець навчався в гімназії у Бережанах, завершив гімназійну освіту у Ряшеві. Там він проживав впродовж 1877–1880 рр., у старшого брата Володимира, який оплачував його гімназійні студії.

Хоча економічна ситуація у Володимира Навроцького була більше, ніж скромна, своїм обов'язком він вважав допомогти батькам, котрі у той час переживали складні часи – батько хворів, родину переслідували всілякі неприємності. Володимир вирішив взяти на деякий час Костянтина під свою опіку. Для Володимира ці часи були нелегкими, прогресувала хвороба – сухоти, а напередодні померла дружина Марія, залишивши маленьку доньку Наталю. Щоб донька мала опіку і догляд, Володимирові довелося одружитися вдруге. Костянтин усвідомлював вимушені причини одруження Володимира і не мав жодного респекту до його нової дружини – польки німецького походження – Анелі Гольцер. Складність ситуації підтверджує той факт, що вчитель Костянтина, зустрівши Володимира, подумав, що то його батько, а не брат.

До науки юний Костянтин Навроцький ставився не так старанно, як Володимир. Старший брат намагався стежити за його навчанням і писав про успіхи до Голгоч 16 липня 1877 р.: «Котьо вчить по-німецьки» (ІЛ. ВР. Ф. 3. Спр. 4355. П. 11). Не відрізнявся він і великою відповідальністю у ставленні до свого старшого брата. У листі до сестри Олесі Володимир з сумним гумором нарікав: «Котьо забув, як звичайно, написати мені перед від'їздом, яку має клясу, хоч я йому то виразно наказував, і знов, певне, як звичайно, скаже, що написав, але всі такі його листи мають виїмкове нещастя, що ніколи до мене не доходять» (ІЛ. ВР. Ф. 3. Спр. 4355. П. 12). Коли ж Костянтин поїхав на навчання до Львова, то писав братові, що всім задоволений. Володимир повідомляв рідних, що Костянтин «вдає найрозумнішого чоловіка, зробився повним елегантом, купив собі оборок

* П'єр Бурдьє називає габітусом спільний спосіб думання, сприйняття, тілесності, смаку, естетичного відчуття. Арістотель бачив це тривалим і стійким етнітетом (hexis), Макс Вебер описав як етос, як систему аспірацій, очікувань і надій, як ментальні звички у всіх життєвих виявах. Альфред Шютц визначив габітус як повсякденні знання, що містять матрицю евіденції, з набуттям щоденного досвіду і сприйняття культурних горизонтів та взаєминах.

(одяг. – Л. Б.) і фіолетову краватку. То є важний знак, або пізнав вже трохи на вартості часу, або научився ту вартість цінити» (ІЛ. ВР. Ф. 3. Спр. 4355. П. 19).

Після Ряшева 1880 р., Костянтин вступив, як і його старший брат, до Львівського університету на правничий факультет. Закінчивши право, однак колишній студент не знайшов праці в Галичині, відчував постійні матеріальні труднощі і тому став легкою «здобиччю» добродіїв, які агітували переїхати до Боснії на державну службу.

Після приєднання Боснії і Герцеговини до Австро-Угорщини австрійський уряд набирал на державну службу урядовців з правничою освітою. Боснія і Герцеговина була єдиним напрямом переселення, який заохочував уряд (Качараба, 2013). Край австрійська влада намагалася остаточно закріпити у межах своєї імперії після Берлінського конгресу 1878 р. Зокрема, законом від 22 лютого 1880 р. прийнятим Державною Радою монархії, були визначені основи управління Боснією і Герцеговиною. Згідно з ним, найвища влада над окупованими провінціями доручалася австро-угорському міністерству фінансів, яке впродовж 1882–1903 рр. очолював Беньямін фон Каллай (Качараба, & Рожик, 1995). Центральне управління на місці складалося з чотирьох відділень: адміністративного, фінансового, судового і будівельного (Качараба, 2013).

Уряд обіцяв галицьким селянам у разі переїзду до Боснії та Герцеговини певну площу землі під обробіток, на сінокоси, будівництво хати, а у разі потреби – під пасовище, оподаткування тільки через 10 років. Незважаючи на доволі привабливі умови колонізації, у перше десятиріччя після публікації згаданого циркуляру з Галичини мали місце лише поодинокі випадки еміграції до Боснії переважно службовців.

Серед них опинився й Костянтин Навроцький. У листі до Олександра Барвінського Кость Навроцький писав, що після закінчення навчання «був іменований безплатним практикантом фінансової дирекції у Львові та заманений тутешнім старостою Зарицьким на прийняття місця (бо і не було з чого жити) і вступив у 1884 р. як діетарій до боснійської служби, надіючись на обіцянки Добродія Зарицького стати скоро постійним урядником. Не маючи жодної протекції, мусив вкінці прийняти місце маніпуляційного урядника. По зложенню табулярного екзамену служив як фабулярний урядник в Мостазі і в 1893 р. приділено мене як референта фабулярних справ до крайового банку» (ЛНБ. ВР. Барв. 1945. П. 124).

К. Навроцький працював у Боснії більше 15 років у різних місцях, зробив добру кар'єру, мав безліч урядових грамот і відзнак, там одружився,

там народилася його донька Маца.

Костянтин Навроцький був людиною широких поглядів. Крім правничого фаху цікавився літературним життям, писав вірші, листувався з Іваном Франком. Їхнє листування започаткував сам письменник, звернувшись до Костянтина по допомогу у зборі матеріалів для видання наукової спадщини Володимира Навроцького. Так сталося, що Костянтин став безцінним свідком творчості, побуту, життя Володимира у Ряшеві, зберігав частину архіву В. Навроцького у себе.

Іван Франко ретельно і самовіддано збирав матеріали та публікації В. Навроцького, якого цінував за непересічний розум, аналітичний підхід до праці і літературний талант. Утруднювало працю те, що науковий, публіцистичний, літературний доробок Володимира Навроцького виявився розкиданий по різних людях і його довелося Франкові збирати по шматочках. Від поліцейського архіву, де зберігали конфісковані після ревізії у Ряшеві матеріали В. Навроцького, до родинних архівів.

Коли Костянтин Навроцький переїхав на проживання до Боснії, Іван Франко шукав з ним зв'язок. Про нову адресу Костянтина він довідався від Сидори Навроцької-Паліїв, яка тоді проживала у с. Звенигородці. На запитання І. Франка Сидора писала: «Адреса мого брата ось така: Konstanty Nawrockij k. k. Beziersbeamte in Bogojno. Bosnien. Удайтесь до него» (ІЛ. ВР. Ф. 3. Спр. 1602. Арк. 9). Костянтин Навроцький проживав у кількох містах Боснії, згодом поселився у місто Жеребки, на вул. Романовській, вілла Борки Вольні.

На лист І. Франка про підготовку майбутнього тому праць В. Навроцького К. Навроцький радо відповів: «Ласкавий Пане Добродію! Думаю, що не потрібно Вас запевняти, як лист від Вас мене утішив. Тож відразу приступаю: «in medias res». З гадкою Вашою щодо поділу праць Володимира (на етнографічні та економічні – Л. Б.) вповні годжуся. Однак не знаю, чи буде можна друкування так скоро розпочати – на коли до видання сього мають ввійти і ті праці, які не друковано, се Ви будете знати краще. Усі праці, які є у мене, – те усе не єсть викінчене, і в таких писане не порядку та так нечитально, по розмаїтих картках та нотасиках, що мені здається, що я перецінив їх вартість, даючи Вам о них знати. В однім зошитку знайшов нашкіцований вступ до польської праці «О малорускей поезії людовей», обіч толкування на німецьке «Послання» Шевченка – обіч пару інших кавалків. То усе писане так доривково, що чоловік, не обізнаний з письмом мого брата, не бачив би там лише кришки та пасмужки. Початок «Послання», що Вам ту подаю, далеко

ще стоїть щодо печатальності від оригіналу. А між строфками писано ще олівцем цілком що іншого. Взагалі не думайте, що то усе стоїть великої вартості; се треба уважати лише за уривки, то недокінчені, то без початку. Пробки повісточок, які знаходив у записках його з часів університету, – не до ужитку. З поезійок, які у його записках знайшов, подаю Вам дві: «Умерла» і «До Ластівки». Третя, без напису, більшого трохи об'єму, оповідаючи його подружжя з першою жінкою, котру пристрасно любив – не закінчена остаточно, щоб можна було її друкувати. «На царські іменини» – початок поезійки – невикінчений і нічого не говорить. «Огнева сторожа», друкowana в «Ділі» 1880, а тут додаю лиш, що написано в Рудніку 3/6 1880 – де був тоді на комісії. (Оттак, коли б то до неї дібрав хто добру арію?) З манускриптів: одну працю передав тамтого року покійному В. Барвінському через правника Навроцького з Шляхтинця, що то Ви його знаєте, була нескінчена, але давши пару аркушів, чи не буде її в редакції «Діла»?; другий – «Що нас коштує пропінатія?» – нецілковитий, невиразний та копертований ділянками, прийнятний. Зачате єсть студіумом етнографічним «пропаші становиська», шкільць, подарований з-над Вислока і долішнього Сяну, нашкільцьоване «Дивний край» і багато уривків записок подорожних. Сего разом, може, буде і аркуш, коли б, може, тес в одну цілість зібрати. Початок статті «Смерть а пропінатія» зачав автор переписувати вже до друку. Цікавою, між іншим, є тема до уложення: «Порадника для селян в справах скарбових», який автор гадав видати вкупі з «Просвітою». Наведених єсть три головних артикули: 1) як обходитись з цією книжкою; 2) загальний огляд фінансовости і урядження держави; 3) що то таке штемплі, до чого вони і як вони платяться. В тім останнім артикулі мала бути розвідка о податках взагалі, як видно з тієї теми. Саму працю зачату бачив у покійника в Ряшеві в літах 1878–1880, (де він мене в гімназію посилав своїм коштом). Було того кільканадцять аркушків – 8, (лиш початок праці), написаних як до друку чисто і виразно. На титульній картці бачив «видав Володимир Навроцький в спілці з тов. Трильовським. – Всякі права задержує собі автор». Чи працю він сю докінчив, чи ні – сего не знаю. А може «Просвіта» має її у себе? Велику вагу клав автор на неї. По усіх нотасиках, а маю їх з десять, єсть дуже багато проб його пера, записані слова, звороти, то виписки з різних газет та книжок, що осудите, чи має воно яку вартість, як Вам їх передам. В однім знаходжу інтересну мову щодо становиська, яке народовці зайняти мають виглядом Лаврівського. Пісень народних, розмаїтих збирачів як М. Царк і інших, його

власних, з пару соток, коли не більше. Брулюку меморандуму нема, і його певно не відпитаєте. Багато книжок і манускриптів забрали під час ревізії, тож усі дописи до російських газет мусів писати тихцем; бачив у нього річник «Київського Телеграфу», де його статті були зачеркнуті олівцем. Найлучше, довідайтесь у редакції «К. Т.» з проханням, що він дописував – мусить бути вдома. До віддрукування його праць з «Правди», витчіть річник від брата Вахнянина, професора в Стрию, бо на них зазначив він похибки, двозначності і примітки своєю рукою. Новіші річники його власні суть у нас вдома. Сумуючи все, що Вам досі пишу, виходить – що з того матеріалу, який є у мене, можна зробити ужиток, але треба перше його відчитати, упорядкувати, вибрати вартісніші речі, що все, може, не варте бути того труду. Найлучче було б, щоб Ви, оцінивши з того, що я Вам ту описав, сказали прислати, що треба найбільше (бо так усе загалом висилати не оплатиться)» (ІЛ. ВР. Ф. 3. Спр. 1618).

Костянтин Навроцький давав у листі до І. Франка цінні поради щодо того, де і у кого найшвидше можна розшукати епістолярну спадщину старшого брата. Одним з адресатів був чоловік сестри Івонни – о. Іван Навроцький, який походив з сусіднього села Шляхтинці і згодом перебрав парафію тестя у Голгочах на Підгаєччині. Костянтин писав: «Напишете йому: 1) що пишете йому з мого поручення; 2) щоб просив сестру Олесю (котру Володимир найбільше любив як товаришку дитячих забав і з котрою головню переписувався), переслати Вам його листи до неї, вийнявши чистородинні; 3) щоб вислала Вам власні Володимирові примірники «Правди», де позаписувано дещо його рукою; 4) щоб вислали Вам листи наших передових людей, писані до него (сі мусимо старанно хоронити, бо вони суть дуже вартні, яко матеріал історично-літературний), і будуть оздобою колись руського архіву, виясняють багато взаємин 60-х років; 5) щоб Вам вислали два числа «Зірки», з письма пізнати руку Остапа Терлецького, тож він зможе сказати, що є Володкове в них. Їх варто обидва числа разом, як є, друкувати, яко пам'ятник; 6) если хочете, то най Вам вишлють «Die Polen a Ruthenen» Шуйського, де є множество карточок з відсиланням до розмаїтих авторів, простуючи самі дані. Я напишу на другий тиждень додому, щоб їм пригадати де, що стоїть. Що собі більше пригадаю, напишу Вам другим разом, коли Ви мені ласкаво напишете». (ІЛ. ВР. Ф. 3. Спр. 1618).

З листування між Костем Навроцьким та Іваном Франком дізнаємося про особисті трагічні події з життя В. Навроцького. «Володка, коли йому перша жінка померла, оженили мимо волі його і всіх його знакомих

(проф. Бучинського, Заклинського, інших) з опояченою швабкою Анелею Гольцер в Ряшові, сказав би, що з особою: ідіоткою, коли ж показала вона досить перебіглости в загарбанню позісталостей Володимира – скривдивши подвійну сироту – Наталку, дочку Володимира з першою жінкою. Усі позісталости літературні Володимира (книжки Гете), крім тих, які узяла сестра Олеся, котра була при його смерті, повинні бути у Гольцерів. Бібліотеку мав покійний неабияку, діла, наскільки міг я осудити, дуже цінні. Між іншим бачив німецьку книжку, грубу на три пальці, автора не помню, «О козаках і Україні», видану у 18 столітті (чи, може, в 16-м) – в Лондоні. Багато рідких тепер брошурок з 60-х років, українських і галицьких, крім того цілі фоліяни рукописів Федьковича і інших писателів з часів редакторства Володимира – котрими (єслі Гольцери не заховали) – завивають в Ряшеві перець. Я навіть пригадую собі, що читав якусь довшу поему Федьковича, що не була друкована нігде. Листів до редакції «Правди» (коли редактором був Володимир) займали цілу паку з сукна. Тож подумайте, що то була за страта, коли то все мало пропасти. Тож гадаю, що се би сторичею оплатилося, коли би когось (навіть я сам з охотою давно вже зробив, коли б мав таку спроможність) – ознамененого з ряшівськими стосунками Володимира – вислано там на місце, щоб ото все попиклувався. Бо через листи нічого не зробиться. – (Пригадую собі, меж паперами Володимира бачив манускрипт якогось списателя з України П.Т. «Арихметика» з 8–10 аркушів – з своєю термінологією)» (ІЛ. ВР. Ф. 3. Спр. 1618).

Костянтин Навроцький надав дуже розлогі поради І. Франку, як провадити пошуки праць Володимира. «Другу раду дав би от таку, щоб його приятелі, як д-р Бучинський, Желехівський, котрий зіставав в тісних взаєминах з Володимиром, щоб вони подали свої спомини, як то у пражськім виданню Шевченка. – Можливо, й не відказалась від сего і моя сестра Олеся, котра могла б описати його молодість, а властиво дитячі літа.

Третє, щоб Остап Терлецький не спішився дуже з цим життєписом, може я усякі дати важливіші Вам надішлю.

Отак, бачите, розписався, та багато ще важних речей не дотикаючись навіть, лучче було б цю справу з Вами особисто обговорити. Та, бачите, тяжко. Даруйте, що так без зв'язку пишу, одно,

що трохи ниньки не здоров та голова ходором ходить, друге, що обов'язки мої теперішні все мене відривають. Вірте, що Вас щиро поважаю. Кость Навроцький.

P.S.: Залучаю ще Вам поезійки Володимира:

Умерла

Чиста, мов рожі стулений листок,
Що роса вранці умила му лица,
Біла, як перший весняний цвіток,
Тиха, як з неба вечірня зірниця,
Ясну головку на рученьки сперла,
Спить чи думає? Цить! Вона умерла!

(20.08.1878 р. в Глогові, де перебував на комісії, на смерть своєї жінки Марійки Навроцької з Дзбанських)

До Ластівки

Люба ластівочко, малий пташку мій,
Ти мене не кидай, не лети у вирій,
Піднесись до хмари – поверни долами,
Понад своїм краєм, над нашим селом.
До мого віконця спустись-прилини,
І радісну пісню свою задзвони,
І голоском своїм тугу ми розвій.
Зажди, щебетушко, не лети у вирій!
А ластівка каже: «Не здержиш мене,
Мене ж так туга з віконця жене,
А люди лихі жєнуть з-понад стріх
І в хмарах ще чути їх пакісний сміх.
Ні волі, ні миру, ні сонця – Твій край,
Не гай мене, друже, я лечу у рай...!».
Написане в тиждень по смерті його жінки
19.07.1878. В Глогові*.

Не кинь мене, серце... Не лишай мя, серце

От в тім-то гаю, навесні то було, все, власне, цвіло,

Ти в холодку під сосною сиділа, а я кривсь
Й при тобі пасти коні ліг,

І голову склонив до твоїх милих ніг» (ІЛ. ВР. Ф. 3. Спр. 1618).

У такому обширному листі, що було характерним для всіх Навроцьких, Костянтин розкриває весь трагізм особистого життя брата Володимира, великий, напрацьований для громадськості доробок, який за життя не встиг автор донести до читача.

Ще один лист Костянтина Навроцького до Івана Франка: «Ласкавий П. Добродію! В великих «Записках» маєте в середині «Смерть а пропінання», «Пропаші становиська», фулюни, де відпрацьовував свою «Пропінання», і «Школи народні в Галичині».

* Вірш «До ластівки» виконували як пісню: дует для тенора і баритона в супроводі флейти. Музику на слова В. Навроцького написав О. Нижанківський.

«Дивний край» – даю початок, з чого можна побачити, що се шкільне до відчитання, як і решта таких свистків, що до сего кавалка належить.

В нотесі під І з 1878 р. маєте паковане пару пісень на польській, знакомі уже Вам поезійки – і та третя.

В нотесі під II. На обкладинці виміри високости Володимира при цікавих, уривкових записках з своїх поїздок.

Те саме і в III. До сего залучаю 17 кавалків з піснями народними. Собі лишаю лиш менш цікаві, що Вам ні до чого не придалися.

До Голгіч писав два рази, та перший раз відповіли мені, що ще нічого не знають. Тепер сподіваюсь, вислали Вам жадане; на всякий случай звістить мене ласкаво, що, Вам прислали, щоб я міг пригадати їм, як де чогось бракувало. Чи Бучинський не обіцяв прислати нічого зі своїх листів, може, Желехівський? Чи довідалися щось о «Київском Телеграфі»?

Коли б було Вам щось більше потрібно, то пишіть ласкаво кореспондентку, а я не занедбаю з відповіддю. Тим часом стискаю Вам руку та зістаю з поважанням. Кость Навроцький» (ІЛ. ВР. Ф. 3. Спр. 1618. Арк. 210).

У своїх листах до Івана Франка Костянтин Навроцький радив написати батькові – о. Андрію Навроцькому. Письменник цікавився також спадщиною Антіна Могильницького – одnogрупника о. Навроцького по Львівській греко-католицькій духовній семінарії. «Високоповажаний добродію! Старі люди до писання страх неохітні, може найлучче було, щоб Ви написали. У него має бути більше листів Могильницького. Даруйте ласкаво, що так прихапцем пишу, але страх як не маю часу! Що чувати з творами Володимира? Бо в «Ділі» нема оголошених писань так багато. Пишіть ласкаво. Від нас усіх поклін. 22/5/1884. З побажаннями К. Навроцький» (ІЛ. ВР. Ф. 3. Спр. 1618. Арк. 210).

В одному з листів до Івана Франка від 22 травня 1884 р. Костянтин Навроцький посилав вірш І. Франкові «Забуте вогнище», знайдений серед паперів Володимира. Автором вірша є Олександр Афанасьєв-Чужбинський – поет, товариш Т. Шевченка. Стиль вірша подібний до стилю поезій Т. Шевченка, тому Костянтин подумав, що це вірш Кобзаря (ІЛ. ВР. Ф. 3. Спр. 1602. Арк. 9).

Незважаючи, що Кость Навроцький більше п'ятнадцяти років жив у Боснії, успішно працював, мав родину, доньку, риса, притаманна всім українцям – туга за рідним краєм – змушувала його просити урядовців про перевід до Галичини. Єдиною розрадою були листи рідних і україномовна преса, зокрема газета

«Діло», що приходила до Боснії. У статті з підписом «Русини з Боснії» українські урядовці у січні 1888 р. писали, що раді можливості читати українську газету далеко від рідних країв, про тугу за рідними місцями і жахливо холодну зиму 1888 р., якої не пам'ятають вони за вісім років побуту у Боснії і місцеві старожили за останніх півстоліття (Русини з Боснії, 1888).

Українцям, на відміну від поляків, повернутися додому було досить важко. Тому Костянтин Навроцький з Сараєво пише листа від імені трьох українців, які прагнуть працювати у Галичині, до Олександра Барвінського. «Нас є ту – між урядниками, всього-на-всього три Русини. Я, нижче підписант, мав честь представитися Вам в Тернополі на Бесіді, Петро Чуш, урядник в Травнику, і Григорій Василик, придільний до Крайового банку в Сараєво» (ЛНБ. ВР. Барв. 1945. П. 124). У листі від 25 листопада 1897 р. К. Навроцький розповідає як потрапив до Боснії, і просить допомоги, щоб офіційно її покинути. «П. Чуш є вислужений підфіцер з урядним сертифікатом, а Василик, бувший народний вчитель, служив тут у війську і залишився тут, щоб дослужитися до урядного місця. Оскільки я знаю, що ми всі три – класифікацію дуже добру маємо, а кожен з нас має цілу купу похвальних службових декретів. Ми загадали тепер, користуючись з судової реорганізації, вернутися на родину, і подали 11 с. м. до місця судових виконавчих есентуально, фавулярних урядників або канцелярних офіціалів у Східній Галичині. Наші подання відійшли 17 с. м. на спільне Міністерство фінансів і звідти підуть через Вищий краєвий суд у Львові до австрійського міністерства правосудій. Я прошу Вас, вельмишановний пане совітнику, в імені нас всіх трьох, щоб були ласкаві яке слівце чи в міністерстві судівництва, чи в вищій краєвій суді у Львові за нас проговорити, бо лиш в такий спосіб на нас узгляднять. Всі поляки-судівники подалися звідси до Галичини, подіставали свої місця, а наші урядники-русини Струтинський, Гранівський, оскільки я знаю, навіть відповіді не дістали. Ви одинокі, що можете нам уможливити поворот до вітчизни при сій чи іншій случайності» (ЛНБ. ВР. Барв. 1945. П. 124).

У 1897 р. Костянтину Навроцькому разом із дружиною та донькою вдалося приїхати в Галичину у відпустку. Вони відвідали всю родину, побували у сестри Зиновії та її чоловіка Йосипа Бурачинського, довголітнього пароха Криворівні, що правив у Княждворі (Арсенич, 2004).

Повернутися назавжди на батьківщину К. Навроцькому не довелося, незабаром після повернення з Галичини він помер у Сараєво.

Висновки. Українська шляхта Галичини, офіційно скасована як стан, залишаючись у тіні, зберегла свою культуру. В її середовищі від другої половини XIX ст. у Галичині поступово з'являється світська освічена верства, виховується соціально відповідальна інтелігенція – «огнева сторожа» українства. Інтелігенція, беручи за зразок традиції створення всіляких об'єднань, клубів, утворила мережу культурних, мистецьких, економічних, політичних товариств галицьких українців, займалася просвітництвом, піднесенням національної свідомості, формуванням модерної політичної нації, громадянського суспільства. Освічений клас, за австрійською моделлю розвитку громадянського суспільства, став предтечею українського соціально-економічного середнього класу. У містечках Галичини панував авторитет пароха, вчителя, адвоката, лікаря – національної еліти. З початком XX ст. українці освоювали Львів, Відень, прагнули стати урбанізованою нацією. До 1930-х років, попри несприятливі політичні обставини, тиск з боку Польської держави, українці в Галичині

зуміли розбудувати початки громадянського суспільства, яке концентрувалося в освітніх, громадських, культурних, мистецьких інституціях. Одним з промоторів такого еволюційного національного розвитку був український статист, публіцист, етнограф Володимир Навроцький, проповідник «Ідеї «органічної» праці для народу». Повернення у науковий історичний простір праць українського інтелектуала здійснив І. Франко. Наукова культурна спадщина українського мислителя Володимира Навроцького зберіглася завдяки родинному вихованню, міцним сімейним зв'язкам між братами і сестрами шляхетського роду Навроцьких, гербу «Слава». Саме це спонукало молодшого брата – Костянтина Навроцького зберігати архів брата Володимира як пам'ять про людину, чия опіка дозволила вступити до університету і отримати фах. Сестра Олеся зберігала листи свого брата Володимира як свідчення сімейного єднання і комунікативної пам'яті роду. Це дозволило Іванові Франку зробити доступним для громадськості потужний науковий доробок В. Навроцького.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Арсенич П. Священний рід Бурачинських. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2004. 192 с.
- Белінська Л. Експлікація родинної традиції у громадському дискурсі Галичини. Львів : Простір М, 2012. 375 с.
- ІЛ. ВР. Ф.3. (Іван Франко) Спр. 4355. Інститут літератури та текстології ім. Т.Шевченка НАН України. Відділ рукописів.
- ІЛ. ВР. Ф.3. Спр. 1602. Інститут літератури та текстології ім. Т.Шевченка НАН України. Відділ рукописів.
- ІЛ. ВР. Ф.3. Спр. 1618. Інститут літератури та текстології ім. Т.Шевченка НАН України. Відділ рукописів.
- Качараба С. Душпастирська опіка греко-католицької церкви над українською еміграцією у Боснії та Герцоговині (кінець XIX–початок XX ст.). Вісник Львівського університету. Серія історична. 2013. Вип. 49. С. 130–142.
- Качараба С., Рожик М. Українська еміграція. Еміграційний рух зі Східної Галичини та Північної Буковини у 1890–1914 рр. Львів, 1995. 126 с.
- ЛНБ. ВР. Барв. 1945. П. 124. Львівська національна бібліотека НАН України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів.
- Русини з Боснії. Діло. 1888. Ч. 7. С. 3.
- Baader M., Götte P., Groppe C. Familientraditionen und Familienkulturen. Theoretische Konzeptionen, historische und aktuelle Analysen. Wiesbaden : Springer, 2013.
- Ecarius J. Familie – Identität – Kultur. Familientraditionen und Familienkulturen. Theoretische Konzeptionen, historische und aktuelle Analysen / Baader M.S., Götte P., Groppe C. Wiesbaden : Springer. 2013. P. 53–56.
- Ecarius J. Familienerziehung im historischen Wandel. Eine qualitative Studie über Erziehung und Erziehungserfahrungen von drei Generationen. Opladen : Leske – Budrich, 2002.
- Ecarius J. Was will die jüngere mit der älteren Generation? Generationenbeziehungen und Generationenverhältnisse in der Erziehungswissenschaft. Opladen : Leske–Budrich, 1998.
- Erl A., Nunning A. Medien des kollektiven Gedächtnissen: Konstruktivität-Historizität-Kulturspezifität. Berlin – New York, 2004.
- Oexle O. G. Memoria als Kultur. Göttingen, 1995.
- Oexle O. G. Nobilitas. Funktion und Repräsentation des Adels in Alteuropa. Göttingen, 1997.
- Welzer H. Das kommunikative Gedächtnis der Familie. Familiedynamik, 2005. (30) 4. P. 356–369.

REFERENCES

- Arsenych, P. (2004). *Sviashchenychyi rid Burachynskykh* [Priestly family of Burachynsky]. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria. [in Ukrainian].
- Baader, M., Götte, P., & Gropp, C. (2013). *Familientraditionen und Familienkulturen. Theoretische Konzeptionen, historische und aktuelle Analysen*. Wiesbaden, Springer.
- Belinska, L. (2012). *Eksplikatsiia rodynnoi tradytsii u hromadskomu dyskursi Halychyny* [Explication of family tradition in the public discourse of Galicia]. Lviv, Prostir M. [in Ukrainian].
- Ecarius, J. (1998). *Was will die jüngere mit der älteren Generation? Generationenbeziehungen und Generationenverhältnisse in der Erziehungswissenschaft*. Opladen, Leske – Budrich.
- Ecarius, J. (2002). *Familienerziehung im historischen Wandel. Eine qualitative Studie über Erziehung und Erziehungserfahrungen von drei Generationen*. Opladen, Leske – Budrich.
- Ecarius, J. (2013). *Familie – Identität – Kultur. Familientraditionen und Familienkulturen. Theoretische Konzeptionen, historische und aktuelle Analysen* / Baader M.S., Götte P., Gropp C. Wiesbaden, Springer. P. 53–56.
- Erl, A., Nünning, A. (2004). *Medien des kollektiven Gedächtnisses: Konstruktivität-Historizität-Kulturspezifität*. Berlin – New York.
- IL. VR. F.3. (Ivan Franko) Spr. 4355. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. Department of Manuscripts and Textual Studies. [in Ukrainian].
- IL. VR. F.3. Spr. 1602. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. Department of Manuscripts and Textual Studies. [in Ukrainian].
- IL. VR. F.3. Spr. 1618. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. Department of Manuscripts and Textual Studies. [in Ukrainian].
- Kacharaba, S. *Dushpastyrska opika hreko-katolytskoi tserkvy nad ukrainskoiu emihratsiieiu u Bosnii ta Hertsohovyni (kinets XIX – pochatok XX st.)* [Pastoral care of the Greek Catholic Church over the Ukrainian emigration in Bosnia and Herzegovina (late nineteenth and early twentieth centuries)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna*. 2013. Vyp. 49. S. 130–142. [in Ukrainian].
- Kacharaba, S., & Rozhyk, M. (1995). *Ukrainska emihratsiia. Emihratsiinyi rukh zi Skhidnoi Halychyny ta Pivnichnoi Bukovyny u 1890–1914 rr.* [Ukrainian emigration. Emigration movement from Eastern Galicia and Northern Bukovina in 1890-1914]. Lviv. [in Ukrainian].
- LNB. VR. Barv. 1945. P. 124. Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv. Manuscripts Department. [in Ukrainian].
- Oexle, O. G. (1995). *Memoria als Kultur*. Göttingen.
- Oexle, O. G. (1997). *Nobilitas. Funktion und Repräsentation des Adels in Alteuropa*. Göttingen.
- Rusyny z Bosnii [Ruthenians from Bosnia]. (1888). *Dilo*, 7. P. 3. [in Ukrainian].
- Welzer, H. (2005). *Das kommunikative Gedächtnis der Familie. Familiendynamik*, (30)4. P. 356–369.

Belinska Liudmyla

Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0002-4716-6011>, ludmyla.belinska@gmail.com

Danylykha Natalia

Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0003-3363-6198>, natalia.danylykha@ukr.net

Стаття надійшла / Article arrived: 02.09.2021

Схвалено до друку / Accepted: 29.09.2021